

Т. В. Шевчук

УДК: 314.74:008(437.1/2+477)

**ЖІНОЧІ УКРАЇНСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА
ПРОСВІТНИЦЬКОЇ Й КУЛЬТУРНОЇ ЕМІГРАЦІЇ
В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ в 20–30 рр. ХХ ст.**

У статті досліджується діяльність українських жіночих емігрантських організацій у Чехословаччині у 20–30-ті рр. ХХ ст.

Ключові слова: жіночі українські організації; Чехословаччина; еміграція; Українська національна жіноча рада; Український жіночий Союз; Український громадський комітет; Софія Русова; Христина Кононенко.

В статье исследуется деятельность украинских женских эмигрантских организаций в Чехословакии в 20–30-е гг. XX в., в частности их вклад в развитие культуры, образования и науки. Раскрыты причины их создания.

Ключевые слова: женские украинские организации; Чехословакия; эмиграция; Украинский национальный женский совет; Украина; София Русова; Христина Кононенко.

This paper examines the activities of Ukrainian female immigrant organizations in Czechoslovakia in the 20–30 years of the 20th ct, including their contribution to the development of culture, education and science. It has been analyzed main causes of their creation: to help women in adaptation in the foreign country, to support their families financially and protection of their interests, to meet the spiritual and material needs of immigrants, to preserve Ukrainian traditions and culture, to educate children and youth in the Ukrainian spirit, to resist process of deukrainianization, to spread among women liberation ideas.

The main topic of investigation is the most influential organizations: Ukrainian National Women's Council of Ukrainian Women's Union and used to help women and children Ukrainian Public Committee in Czechoslovakia and in the international arena.

It is proved that the active participation of women in the international women's movement helped to draw attention to the situation in Ukraine and to collect financial aid for the needs of Ukrainian emigrants and support female public figures in the Soviet Union. It was found the great role of women in the development of Ukrainian culture, education in exile and in creating a positive image of Ukrainians.

Keywords: women's Ukrainian organizations; Czechoslovakia; emigration; Ukrainian National Women's Council; the Ukrainian Women's Union; Ukrainian Civic Committee; Sofia Rusova; Khrystyna Kononenko.

Перша Світова війна, поразка в національно-визвольній боротьбі 1917–1920 рр., неможливість вільно розвивати культуру та науку на рідних землях, які опинились у складі різних держав, стали причиною еміграції з України представників інтелігенції, науковців і студентської молоді на початку 20-х рр. ХХ ст. Головними центрами еміграції стали Австрія, Німеччина, Франція, Польща, Болгарія. Однак саме діяльність емігрантів-українців у Чехословаччині зробила помітний внесок до національної скарбниці. 20–30-ті рр. ХХ ст. по праву вважаються золотою добою в історії української еміграції. Дослідження її особливостей та надбань багато значить не лише для відтворення цілісної історії українського народу, а й для об'єктивного визначення місця української освіти, науки та культури, зокрема ролі жіночих організацій, у загальноєвропейському історико-культурному процесі. Зважаючи на актуальність проблем адаптації переселенців та збереження їхньої культурної ідентичності, вивчення й узагальнення досвіду попередніх поколінь становить для вітчизняної наукової думки значний практичний інтерес.

Дослідженню різних аспектів української еміграції в міжвоєнний період присвячено низку досліджень вітчизняних учених. Так, у цьому контексті варто вказати на монографії В. Євтуха, В. Трощинського, А. Попко та О. Швачко «Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії» [6], В. Трощинського «Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище» [18], наукові доробки Г. Касьянова, С. Кульчицького, С. Кокіна, О. Мовчан, О. Іксанової, І. Книш, О. Козулі та ін.

Важливе місце в дослідженні культурно-освітньої діяльності української еміграції у Чехословаччині посідають напрацювання С. Віднянського, зокрема робота «Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехословаччині: Український вільний університет (1921–1945)» [19], наукова розвідка В. Ульяновського та С. Ульяновської «Українська наука і культурницька еміграція у Чехо-Словаччині між двома світовими війнами» [4], наукова стаття О. Даниленко «Українська еміграція в Чехословаччині (1920-і роки): соціокультурний аспект» [5].

Водночас роль жіночих організацій у просвітницькій та культурній еміграції в Чехословаччині вивчено недостатньо. Низка фактів про лідерів жіночого руху в еміграції у Чехословаччині міститься в роботах О. Лугового та М. Богачевської-Хом'як, детальніше діяльність жіночих організацій (переважно УЖНР та Українського жіночого союзу) розглядається в роботах О. Б. Пашенко, а Л. Гонюкова присвятила головну увагу ролі в жіночому русі Софії Русової. Також потрібно вказати й на доробок А. О. Сабадин, в якому розкрито головні напрями співпраці Української жіночої національної ради з міжнародними жіночими організаціями протягом

1920–1938 рр. Тому постає завдання комплексно заповнити прогалини в дослідженні теми.

Основна маса українських емігрантів (за даними Українського громадського комітету (УГК), їх кількість досягла 20 тис. осіб) [20] у 1920–30-ті рр. концентрувалася в Чехословаччині, влада, духовна еліта й широкі маси населення якої приязно ставилися до емігрантів, а уряд на чолі з президентом Томашем Г. Масариком розробив спеціальну програму, що передбачала матеріальну допомогу емігрантам та їхнім організаціям. Вихідці з України отримували допомогу через УГК, створений навесні 1921 р. з ініціативи групи українських діячів. Він став головним осередком культурно-просвітницької діяльності української еміграції за кордоном. Досить швидко в Чехословаччині було створено й низку національних високих шкіл.

Першою вищою школою і науковою установою української еміграції був Український вільний університет (УВУ), офіційне відкриття якого відбулося 17 червня 1921 р. у Відні [18]. В другій половині вересня — на початку жовтня 1921 р. зі згоди Міністерства закордонних справ Чехословаччини, Міністерства шкільництва і просвіти та адміністрації Карлового Університету Український вільний університет було переведено до Праги [8, арк. 5; 19]. Вже в першому зимовому семестрі 1921–1922 ак. р. в УВУ на філософському факультеті навчалося 420 студентів, з них 33 — жінки, а на факультеті права і суспільних наук — 282 студенти, з яких 9 — жінки [7].

З ініціативи празького Українського громадського комітету 22 квітня 1922 р. виникла Українська господарська академія в Подебрадах [8, арк. 6; 22; 23]. У першому семестрі 1922–1923 ак. р. в академії навчалося 230 студентів, з них 16 — жінки.

При Українській господарській академії плідно працювали товариство українських економістів, Агрономічне товариство, Спілка українських техніків, Академічна громада. Кооперативний фонд ім. В. Доманицького, Бібліотечний гурток «Наша хата», «Клуб легія українських націоналістів»; 1925 р. засновано парафію Української Автокефальної Православної Церкви.

7 липня 1923 р. у Празі було відкрито Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, в якому з 92 викладачів 80 були українці. В першому навчальному році (1923–1924 ак. р.) до інституту було прийнято 72 особи, з них 29 — жінки [11, с. 372].

1922 р. за активної участі Д. Антоновича в Празі розпочала роботу студія пластичного мистецтва, яка стала найбільшим осередком мистецької діяльності українців [8, арк. 6–8]. При студії існувала чотирирічна школа мистецтв. Випускницями класів рисунка та малярства, графіки й при-

кладного мистецтва, а також скульптури й архітектури в різні часи були С. Зарицька, Г. Мазепа, Т. Мазепа, М. Частухіна, Г. Яковлева, малярка Н. Білецька, А. Лисянська, скульпторки Н. Шиманська-Левицька, О. Лятуринська.

Головним осередком гуманітарних і суспільних наук стало Українське історико-філологічне товариство, засноване в Празі 30 травня 1923 р.

Для об'єднання українських наукових діячів і координації їхньої співпраці в міжнародних наукових організаціях було засновано Український академічний комітет.

Плідну працю українським просвітянам, науковцям, митцям, студентству забезпечували також Українське правниче товариство в Чехії, Українське товариство прихильників книги, Українське педагогічне товариство, Українська наукова асоціація, Український видавничий фонд, Український архів, робота Українських наукових з'їздів.

Варто наголосити, що українські жінки не лише брали активну участь у всіх осередках, які створювали українці в еміграції, та відповідно — в науковому, культурному, навчально-просвітницькому та громадському житті. Вони створили низку жіночих організацій, які залишили помітний слід у просвітництві й культурному житті еміграції. Діяльність цих організацій була різноаспектною, масштабною та результативною.

Однією з найяскравіших постатей жіночого руху українок у Чехословаччині є державний і громадський діяч, учений-педагог, історик, етнограф, мистецтвознавець, літературний критик та письменниця Софія Русова. В Празі вона розгорнула активну педагогічну й науково-видавничу діяльність: узяла участь у створенні та діяльності Українського високого педагогічного інституту, української гімназії, Української академії в Подебрадах, захистила докторську дисертацію з соціальної педагогіки, підготувала та видала монографії й підручники: «Єдина діяльна (трудова) школа», «Нова школа соціального виховання», «Теорія і практика дошкільного виховання», «Дидактика», «Нові методи дошкільного виховання», «Теорія педагогіки на основі психології», «Сучасні течії в новій педагогіці», «Історії педагогіки», «Соціальна педагогіка» та ін. [17, с. 20–44]. Вона керувалась актуальною нині думкою, що «кожна держава, що через ті чи інші обставини дійшла до руїни, може з неї врятуватися, коли добре організує свою єдину національну школу від нижчої до вищої». Обстоюючи ідею про важливість ролі жінки в загальнокультурному житті країни, вона підготувала книгу «Наші визначні жінки. Літературні характеристики — силюсти» [15, с. 51].

В середині 1922 р. С. Русова очолила секцію допомоги жінкам і дітям при УГК, яка складалася з празької та подебрадської груп. Вона матеріально підтримувала жінок і дітей та опікувалася вихованням і навчанням

українських дітей в еміграції, щоб зберегти й поширити українські традиції та культурні надбання. Її робота розпочалася з «Відозви до українського громадянства усіх країн», в якій вона закликала світову спільноту підтримати українських дітей і зібрати кошти на притулки для них. Завдяки активній міжнародній діяльності С. Русової секція УГК змогла отримати гроші від Шведської жіночої ради, Женевського товариства жінок, митрополита А. Шептицького. Значну допомогу секції надали Міжнародний та Чеський Червоні Хрести.

Щоб отримати замовлення на роботи співвітчизників, працівники секції організували платні лекції на користь дитячого притулку, де С. Русова викладала педагогіку, брали участь у роботі чеських виставок («Микуласький базар»). 1925 р. під її керівництвом та за допомоги батьків було створено притулок для сиріт і дітей з малозабезпечених родин українських мігрантів.

Намагаючись матеріально підтримати українців, секція УГК організувала шевську майстерню, надіслала грошові допомоги в польські табори хворим на сухоти інтернованим українським воякам та дітям у Калішські табори інтернованих (для проведення Великодніх свят), дітям Йозефівського табору інтернованих; постійно підтримувалися зв'язки з таборами інтернованих у Тарнові, Ченстохові, Щепіорно, Йозефові, Німецьким Яблоннім тощо. Крім окресленого, допомога від секції надійшла українській школі у Відні, притулку дітей-сиріт у Львові та для проведення низки інших добродійних акцій, наприклад Різдвяних і Великодніх свят для дітей з традиційними українськими обрядами. До секції зверталися по матеріальну або правову допомогу й окремі жінки, які не мали місця роботи та проживання. Їм видавали разову допомогу від 20 до 200 крон, допомагали влаштуватися на роботу, отримати житло.

З ініціативи С. Русової було створено дитячий клуб, що мав на меті забезпечити українським дітям можливість хоча б раз на тиждень перебувати в своєму національному оточенні, спілкуватися рідною мовою та ознайомлюватися з надбанням української культури. Очолила роботу клубу О. Галаган, а заняття проводили А. Животко, К. Антонович та ін. Постійно в клубі збиралося близько 25 дітей від 4 до 13 років [4, с. 46–49].

Робота С. Русової в секції допомоги жінкам і дітям при УГК тісно перепліталася з діяльністю в Українській національній жіночій раді (УНЖР), створеній ще 1919 р. в Кам'янці-Подільському. Її метою було відстоювання прав жінок, розкриття національних питань, ознайомлення світової громадськості з політичним, економічним та культурним становищем України. В країнах перебування української еміграції, зокрема в Чехословаччині, було створено її філії.

1920 р. УНЖР увійшла до складу Міжнародної жіночої ради (МЖР), що розглядалось як велике досягнення її членів, перед якими відкривалися широкі можливості для проведення національних акцій, інформаційної роботи та налагодження відносин з жіночими організаціями різних країн.

Представники УНЖР взяли участь у всіх засіданнях МЖР у міжвоєнний період. Так, на міжнародному конгресі у вересні 1920 р. в Осло, котрий розглянув післявоєнну розбудову й посилення ролі жінок, офіційними представниками від України стали Марія Зархій та Ганна Чикаленко-Келлер. Під час особистої зустрічі Г. Келлер з міністром закордонних справ Норвегії Мішелетом він зацікавився ситуацією в Україні та її культурою сільського господарства; інтерес до України виявив і шведський посол у Норвегії барон Руммель, а Червоний Хрест прийняв рішення вивчити, якої медичної допомоги потребує Україна [13, с. 59–60].

1922 р. на засіданні виконкому МЖР у Празі Софія Русова, як голова УНЖР, відстоювала інтереси українського жіноцтва. Її доповідь про негативні наслідки більшовицької політики викликала великий резонанс і була опублікована в місцевій пресі. Учасники Конгресу висловили шире співчуття нещасній долі українського народу, що потерпав від російської, польської та румунської окупації. А Голландський Червоний Хрест, на прохання С. Русової, надав конкретну допомогу потерпілим від голоду на Катеринославщині [16, с. 125–126].

На Конгресі Міжнародного союзу суфражисток у Римі 1923 р. (до його складу входила й УНЖР) виступ С. Русової знову привернув увагу делегаток і преси до українського питання. Окрім висвітлення національного й жіночого питання на засіданнях Конгресу, делегатки звернулися до міністра освіти Італії з проханням допомогти освіті українських дітей. Для останніх було виділено п'ять стипендій [4, с. 48].

У Празі філію УНЖР було створено 1924 р. Вона об'єднала такі організації, як «Громада студенток України», «Жіночий союз», а також «Союз християнок» з Подебрад. Беручи до уваги тогочасний стан жіночого руху, вона дещо доопрацювала статут організації, прийнятий іще 1919 р., і поставила перед собою завдання об'єднати українських жінок на еміграції та розпочати співпрацю з жінками Чехословаччини.

В житті української еміграції УНЖР відігравала значну роль, і її, без перебільшення, можна назвати найвпливовішою жіночою організацією. Перш за все, потрібно наголосити на таких напрямках її діяльності: допомога молоді, жінкам і дітям, зокрема малозабезпеченим, одягом, грошима та харчами, намагання поліпшити їхній побут і умови життя, розвиток відносин з чехословацькими та українськими жіночими організаціями то-

що. Наприклад, УНЖР активно співпрацювала з «Товариством робітниць», яке допомагало жінкам із працевлаштуванням, а також з «Громадою студенток України», гуртком юнаків «Пу-Гу», Союзом українських пластунів-емігрантів, з «Союзами українок» у Львові та Рівному, з жіночими громадами в Ужгороді й Чернівцях.

Найбільшу увагу члени УНЖР приділяли становищу українських дітей на еміграції. Тривалий час Рада опікувалася дитячим будинком для українських сиріт у Подєбрадах. Для дітей, що в ньому мешкали, викладалися предмети початкової школи, організовувалися ялинки, вечорниці, національні свята. Так, 7 квітня 1935 р. в ньому було організовано день пам'яті Тараса Шевченка.

Для підтримки українських національних традицій на Великдень для дітей-сиріт і дітей з малозабезпечених сімей проводилися такі свята, як «Українська дитяча крашанка» та «Червоне яєчко». Під час літніх канікул у м. Модржанах діяла Українська дитяча колонія, де відпочивали діти з притулків.

УНЖР також встановила відносини з навчальними закладами Чехословаччини. Наприклад, вона надавала допомогу учням Української реформованої реальної гімназії в Ржевниціях та товариству «Українська рідна школа». У 1930-тих рр. увагу Ради привернула проблема деукраїнізації серед дітей українських емігрантів. Для боротьби з нею організація почала проводити серед батьків інформаційно-роз'яснювальну роботу; також було організовано курси з українознавства та проведено низку дитячих вечірків.

Як свідчать факти, члени Ради нерідко виступали на сторінках газет і журналів. Рада активно співпрацювала з такими виданнями, як газета «Український вісник», двотижневик для жіноцтва «Жіноча доля» та ін. Дослідження архівних фондів, які провела О. Б. Пашенко, свідчать, що збереглися статті О. Русової «Український дитячий притулок у Чорних Чернапідшах», «До українок цілого світу», «Голод на Україні», допис О. Галаган «Проти диктатури у Польщі і терору у Східній Галичині» [10, с. 112–118].

На кінець 1930-тих рр. УНЖР у Празі практично припинила діяльність. 10 березня 1939 р. було зібрано збори управи УНЖР у складі: С. Русової (голова), Леонтович (заступник голови), О. Галаган (секретар), М. Макаренко (скарбник). Постановою управи діяльність УНЖР було тимчасово припинено, всі її документи й літературу ухвалили передати для зберігання Музею визвольної боротьби України в Празі. Відтоді активну міжнародну роботу повів створений 1934 р. Всесвітній союз українок, почесним головою якого обрали Софію Русову [7, с. 48].

Ще однією впливовою жіночою емігрантською організацією у Празі був Український жіночий Союз і, хоча його діяльність багато в чому пе-

регукувалася з діяльністю УНЖР (що цілком зрозуміло, виходячи з завдань і потреб української еміграції), можна помітити й певні відмінності. Український жіночий Союз розпочав роботу 12 червня 1923 р. і складався з 12 осіб. Однак лише за півтора року кількість його членів зросла до 60. На 1 березня 1925 р. до його управи входили голова З. Мірна, секретар О. Галаган, скарбник М. Омельченко, заступник голови М. Ярема, заступник секретаря Танашевич. Відповідно до статуту, Союз ставив за мету об'єднати та організувати українських жінок на еміграції; сприяти зростанню національного і політичного усвідомлення серед українського жіноцтва; поширити серед нього ідеї визвольного жіночого руху, захистити інтереси жінок і допомогти їм; створити осередок українського жіноцтва на еміграції.

1929 р. Український жіночий Союз було прийнято до Світового жіночого союзу в Женеві. Союз мав також представниць у чеській Національній жіночій раді, які плідно працювали в комісії духовної свободи жінки. У чеській жіночій Лізі миру і свободи представниця Українського жіночого Союзу головувала в комісії по боротьбі з поширенням наркотиків.

Важливим напрямом у діяльності Союзу була турбота про долю жінок в Україні. Так, на користь драматичної артистки Марії Заньковецької і громадської діячки Людмили Старицької-Черняхівської було організовано вечірки, кошти від яких надіслали їм в Україну. Фінансову допомогу отримала й письменниця та громадська діячка Марія Грінченко.

При Союзі було засновано Товариство жінок з вищою освітою, яке дбало про підтримання українських національних звичаїв. Для цього влаштовувалися національні свята й вечори. Члени Союзу брали участь у підготовці Шевченківських свят, свята утворення Соборної України, вечірки журналістів; було також організовано відзначення «Дня матері».

1928 р. Український жіночий Союз, як і багато інших організацій, що підтримували жінок, організував швацьку майстерню, де жінки могли не лише набувати певних навичок, а й заробляти на життя. При Українському жіночому союзі також діяв Комітет допомоги хворим стрільцям армії УНР. 1933 р. Український жіночий союз відкрив у Празі їдальню, в якій готувалися недорогі обіди, відбувалися вечори з нагоди свят, безкоштовно годували студентів, новоприбулих біженців з українських земель, безробітних. У приміщенні їдальні була бібліотека, в якій налічувалось близько 100 постійних абонентів. Там було організовано і прийом заяв від громадян, які мали зайвий старий одяг, взуття або білизну. Український жіночий союз збирав ці речі й передавав учням української гімназії у Ржевничах, а також до дитячого притулку в Подебрадах.

Український жіночий союз у Празі тісно співпрацював і з Союзом жінок-християнок у Подебрадах, був членом кооперативу «Самопоміч», Ощадно-позичкового товариства та Українського громадського видавничого фонду, заснованого в Празі 24 квітня 1923 р. Разом із Видавничим фондом Союз організував 5 травня 1925 р. у Празі виставку творів друку та української художньої графіки [13, с. 62–63].

Варто окремо наголосити, що плідною була співпраця українських жіночих організацій з Міжнародною жіночою Лігою миру і свободи. 1920 р. було засновано окрему українську секцію, яку 1921 р. на жіночому конгресі у Відні офіційно прийняли до Ліги.

В наступні роки українки брали участь майже в усіх її конгресах та нарадах. На з'їзді у Фрайбурзі українську секцію представляли М. Бачинська-Донцова, Г. Залізняк, Н. Суровцева та Л. Храпко-Драгоманова. За ініціативою двох останніх було створено «Союз голодним України», який звернувся до міжнародної спільноти по допомогу українцям з «великої землі».

Н. Суровцева та Л. Храпко-Драгоманова взяли участь і в наступних засіданнях Конгресу в Дрездені (1923 р.) та Вашингтоні (1924 р.). Потім їх замінила Софія Русова як голова в УНЖР. Разом із Зінаїдою Мирною та Євгенією Лоською вона була присутня на з'їзді в Празі (1929 р.), із Хрестиною Кононенко — в Греноблі (1932 р.), з Ольгою Галаган — у Лугачовицях (1937 р.). Палкі промови українок було присвячено становищу України за більшовицької влади та політичним в'язням [16, с. 128].

Помітною фігурою жіночого руху на еміграції є Хрестина Кононенко, яку дослідники відносять до українських письменниць-емігранток, активісток жіночого руху. Залишивши значний слід у становленні українського жіночого руху в Канаді (вона була головою Жіночого товариства ім. О. Кобилянської в Саскатуні), 1928 р. Хрестина повернулась до Чехословаччини та продовжила навчання на економіко-кооперативному факультеті Української господарської академії в Подебрадах, одержавши титул інженера-економіста. Попри захист 1939 р. докторської дисертації (вона стала доктором права Українського Вільного Університету), Хрестина Кононенко взяла активну участь в українському жіночому русі в Чехословаччині, очолюючи найвідповідальніші його напрями, зокрема розвиток міжнародних відносин.

Протягом 1930-х рр. Хрестина Кононенко працювала в «Просвіті» на Закарпатті (м. Ужгород), у товаристві «Сільський господар» на Галичині, організовувала жіночі гуртки на Холмщині та Посянні. Їй повсюдно докладала чимало зусиль для ефективнішої роботи Союзу Українок і «Просвіти» [9, с. 51].

«Пані д-р Харитя Кононенко — це уособлення та живий приклад українським дівчатам і хлопцям в майбутніх звияжних боях християнської

України з темними силами советського тоталітаризму» — казав про неї Тарас Бульба-Боровець [2, с. 18].

Доцільно наголосити, що українки стали активними учасницями багатьох інших міжнародних з'їздів. 12–20 травня 1923 р. у Римі відбувся IX Міжнародний конгрес Інтернаціонального союзу за виборче право жінки. Програма конгресу включала такі питання: оплата праці та право на неї, мораль сучасної жінки, національність заміжньої жінки, економічне становище жінки, діти шлюбні й позашлюбні. Від українських організацій і товариств на конгресі були присутні С. Русова, Ю. Зеленівська, Н. Онацька, М. Липовецька. Серед основних завдань, розв'язати які вони прагнули, були прийняття українських організацій до Союзу, пропаганда української справи й організація допомоги українкам з боку «інтернаціонального» жіноцтва. Практичним результатом діяльності українських делегаток було заснування Комітету інтернаціональної допомоги українській жінці.

Не можна обійти увагою і роль українського жіноцтва в літературно-видавничій діяльності, яка пропагувала українську культуру та народні звичаї і знайомила світ з представницями української літератури. З 1925 р. в Празі почав видаватися ілюстрований місячник «Нова хата», який з 1926 р. до 1939 р. виходив як «Журнал для плекання домашньої культури». Його відповідальним редактором була Марія Громницька, а протягом останнього року цю посаду вона ділила з Лідією Бурачинською-Рудик. Журнал активно популяризував народне мистецтво, народні промисли, друкувався цикл статей В. Січинського про дерев'яну архітектуру, кераміку, скло. Багато писалося про український національний одяг, вишивку. Саме в міжвоєнний період серед української інтелігенції стало модним носити вишивані сорочки та сукні, обставляти помешкання в українському стилі [1, с. 325].

Журнал надрукував матеріали про творчість відомих українок — Лесі Українки, К. Грушевської, Марійки Підгірянки, Олени Пчілки, Софії Русової, Дніпрової Чайки, Ольги Кобилянської, О. Кульчицької.

У вересні 1925 р. Олена Кисілевська заснувала журнал «Жіноча доля». Працівниками журналу стали О. Кисілевська, Б. Баранова, М. Рудницька. У виданні друкувалися громадсько-політичні матеріали, публіцистика, порушувались проблеми, пов'язані з селянським побутом, з культурно-просвітницькою та організаційною роботою серед селянок. Політичні аспекти жіночого руху в публікаціях висвітлювала М. Рудницька [14, с. 3–5].

При Українському громадському комітеті було засновано Український академічний хор і Музичне товариство, які стали активними популяризаторами українського пісенного мистецтва.

Помітний внесок у розвиток музичної культури того часу зробили українські жінки-музиканти, що проживали у Чехословаччині: композитор Стефанія Туркевич, теоретик музики Віра Березовська, піаністка Любка Колесса і її сестра арфістка Христя Колесса, диригент Щуровська-Россіневич.

Вокалістка Ніна Дяченкова-Гордаш з травня 1925 р. по жовтень 1939 р. працювала лектором вокального співу, неодноразово брала участь у діяльності Українського республікансько-демократичного клубу в Празі. Піаністка Е. Галін виступала в Празькому радіожурналі.

Представниками української творчої еліти на еміграції в міжвоєнний Чехословаччині були жінки — письменниці й поетеси. Серед них такі яскраві постаті, як Галина Орлівна, Оксана Лятуринська, Наталя Левицька-Холодна, Галина Мазуренко, Олена Теліга, Галина Лашенкова, Валерія О'Коннор-Вілінська.

Наприклад, Галина Мазуренко навчалася в Українському Високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова та в студії пластичного мистецтва у Празі. Вона є автором понад 11 поетичних збірок. Зокрема, в Чехословаччині у видавництві «Дніпрові Пороги» вийшла її поетична збірка «Акварелі».

В еміграції продовжувала літературну діяльність і Валерія О'Коннор-Вілінська, працюючи над п'єсами, перекладами, співпрацюючи в часописах. Вона написала перший том роману «На еміграції» з використанням автобіографічних матеріалів.

Багато публікувалися в різних українських часописах Марійка Підгірянка і Галина Орлівна.

Поетичними збірками «Вогонь і попіл» (1934 р.), «Сім літер» (1937 р.) відома поет і перекладач Наталя Левицька-Холодна. Освіту Н. Левицька-Холодна здобула в Подєбрадах. Потім, 1923 р., вступила до празького Кардового університету. 1955 р. в Америці вона видала біографічну прозу про Шевченка.

Яскравим представником так званої «празької школи» є Олена Теліга (Шовгенева). 1922 р. Олена закінчила історико-філологічний факультет Високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова, навчаючись на якому близько познайомилася з Н. Левицькою-Холодною, Ю. Дараганом, Є. Маланюком, О. Ольжичем та іншими талановитими письменниками і поетами «празької школи». Під час навчання в інституті у світогляді майбутньої поетеси і революціонерки відбулися докорінні зміни. Спадщина О. Теліги невелика, але значна за сутністю і публіцистичною спрямованістю. Головною темою лірики поетеси є роль жінки в суспільстві, в житті нації.

Відомою серед українських жінок-мігрантів була й Оксана Лятуринська. Отримавши освіту в Чехословаччині на філософському факультеті

Кардового університету та в Українській студії пластичного мистецтва, а також у Чеській вищій промисловій школі, вона працювала за фахом скульптора, муляра. В світі відома як новеліст і поет. З 1923 р. Лятуринська активно друкувалась у часописах «Літературно-науковий вісник», «Вісник», «Пробоем». 1938 р. в Празі вийшла її збірка поезії «Гусла», пізніше — «Княжа емаль», (1946 р.), збірки новел «Материнка» (1946 р.), «Веселка» (1956 р.), дитячі вірші «Бедрик» (1956 р.).

Поетичний настрій поетеси звучить у словах вірша «На варті»: «Не знаєш гасла — боронись! / Освячений держу я спис, / Я попів бороню батьків, / Героїв славу, честь борців. / Зухвальче, чолом, оком ниць! / Тут недоторканість гробниць, / Багаття і священний дуб, / І Володимирів тризуб» [12, с. 303–380].

Отже, жіночі українські організації зробили значний внесок у просвітницьку та культурну діяльність еміграції у Чехословаччині в 1920–30-х рр. ХХ ст. Вони не лише вели активну суспільну діяльність, підтримуючи бідних і сиріт, допомагаючи жінкам, дітям та молоді адаптуватися до складних умов еміграції, а й зберігали і пропагували українські традиції, мову й культуру. Особливий наголос робився на просвіті та шкільництві, публіцистичній і видавничій діяльності, що сприяло вихованню в емігрантів, зокрема дітей та молоді, почуття належності до України. Активна участь жінок у міжнародному жіночому русі сприяла приверненню уваги до ситуації в Україні та збиранню фінансової допомоги для потреб українства на еміграції та підтримки жінок-громадських діячів у СРСР. Тому можна впевнено констатувати, що жіночі організації створили сприятливий образ українства і збагатили цим європейську освіту та культуру.

1. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України. 1884–1934 / Богачевська-Хом'як М. — К. : Либідь, 1995. — 424 с.

2. Бульба-Боровець Т. Армія без держави. Спогади / Бульба-Боровець Т. — Вінніпег : Волинь, 1981. — 225 с.

3. Віднянський С. В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921–1945 рр.) / Віднянський С. В. — К. : Б/в, 1994. — 82 с.

4. Гонюкова Л. Софія Русова і український жіночий рух / Л. Гонюкова // Етнічна історія народів Європи. — 2000. — Вип. 7. — С. 46–49.

5. Даниленко О. Українська еміграція в Чехословаччині (1920-і роки): соціокультурний аспект / О. Даниленко : [Електронний ресурс] // Етнічна історія народів Європи. — 2001. — Вип. 10. — С. 37–40. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2001_10_8.pdf

6. Євтух В. Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії / В. Євтух, В. Трощинський, А. Попок, О. Швачка. — К., 2003. — С. 66–72.

7. Іксанова О. Освітня діяльність української еміграції в Європі: 1918–1920 рр. / О. Іксанова / Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Дніпропетровськ : Промінь, 1977. — Вип. 2. — С. 45–52.

8. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, ф. 1, од. зб. 26354, арк. 5–8.
9. Кугутяк М. Діяльність Українського Громадського Комітету в Чехословаччині / М. Кугутяк // Українська еміграція. Історія й сучасність. Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади. — Львів, 1992. — С. 311.
10. Луговий О. Визначне жіноцтво України. Історичні життєписи / Луговий О. — К. : Ярославів Вал. — 2007. — С. 199.
11. Мирний І. Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова у Празі / Мирний І. — Прага, 1929. — Т. 1. — 570 с.
12. Новиченко Л. Історія української літератури ХХ століття: для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. у 2 кн. — Кн. 1 : Перша половина ХХ ст. / Новиченко Л. — К. : Либідь, 1998. — 452 с.
13. Пашенко О. Б. Діяльність українських жіночих організацій Польщі й Чехословаччини 1919–1939 рр. (за документами ЦДАВО України) / О. Б. Пашенко // Архіви України. — № 4–6 (244), 2000. — С. 59–67.
14. Рудницька-Лисяк М. Львівське жіноцтво під час падолистого перевороту / М. Лисяк-Рудницька // Наша мета. — 1919. — С. 3–5.
15. Русова С. Наші визначні жінки. Літературні характеристики — силюсти / Русова С. — Коломия : Б/в, 1934. — 92 с.
16. Сабадин А. О. Співробітництво української жіночої національної ради з міжнародними жіночими організаціями в міжвоєнний період (1920–1938) / А. О. Сабадин // Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. пр. — Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. — Вип. 5. — С. 125–128.
17. Софія Русова — педагог, державний діяч, просвітител. Біографічний покажчик / К., 2010. — 175 с.
18. Трошинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / Трошинський В. — К. : Інтел, 1994. — 259 с.
19. Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / Упор. С. В. Ульяновська, вст. ст. І. М. Дзюби; Перед. слово М. Антоновича; Додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. — К. : Либідь, 1993. — 592 с.
20. Український В[ільний] Університет в Празі в роках 1921–1926. — Прага : Державна друкарня в Празі, 1927. — 236 с.
21. ЦДАВО України, ф. 3563, оп. 1, спр. 78, арк. 15.
22. ЦДАВО України, ф. 3879, оп. 2, од. зб. 239.
23. ЦДАВО України, ф. 3879, оп. 2, од. зб. 249.

Ю. М. Перга

УДК: 323.1+930(477)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНЦІВ ХОЛМЩИНИ І ПІДЛЯШСЯ (1918–1939 рр.): ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

У статті здійснено огляд літератури і джерел з наукової проблеми суспільно-політичного розвитку Холмщини і Підляшся міжвоєнного періоду.